

considerable standardization of the design, the correspondent resorts to linguistic creativity, finds an individual approach to the addressee, uses related styles, which greatly diversifies the language of the letters and allows to define the authorship clearly.

Key words: speech styles, epistolary style, correspondence culture, epistolary style language, label formula.

Отримано: 25.09.2019 р.

УДК 811.161.2+811.111+811.111.161.1]’373

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.22-26

Інна Діяконович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДЕЯКІ МОВЛЕННЕВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Дослідження висвітлює мовленнєві позиційні закономірності української мови у вигляді протези і їхню відсутність у російській та англійській мовах. Гіпотетично проводиться спроба охарактеризувати діахронічну тенденцію англійської мови до замовчування певних фонем, як відсутню протезу даної германської мови.

Ключові слова: логос, протеза, артикль, німий звук, з'єднуючий [r], голосна, приголосна, здрибнення імен.

Причинно-наслідковий зв'язок є ознакою існування матерії. Будь-яке явище: суспільне, біологічне, політичне, фінансове, або інше відбувається в межах цього зв'язку. Свій курс лекцій «Українська культура» Іван Огієнко розпочинає саме з причин, які виокремлюють українську мову в особну категорію, наслідком чого є підтвердження існування окремого народу, який володіє цією мовою: «Бо коли ж наша мова має свою довгу історію, коли про цю історію можна викладати цілий курс університетський, то це значить це єсть справжня мова, а коли єсть окрема мова, то єсть і окремих народ» [6, с.3]. Міф так званого «русского мира» базувався, та ще й досі ґрунтується, на спільному прадавньому східнослов'янському корінні російського й українського народів, де українській мові відводилась роль «малороського діалекту» російської мови. Проте, Степан Йосипович Смаль-Стоцький спростував ідею про існування прасхіднослов'янської мови. Історично, білоруська та українська мови походять з давньоруської або давньоукраїнської мови [9].

Метою даного дослідження є вибрати певні мовні закономірності, які слугуватимуть підтвердженням існування української мови, як окремого мовного суб'єкту і порівняти їх з подібними, або протилежними закономірностями англійської та російської мов.

Гегель захоплювався двозначністю грецького слова «logos», яке поєднує у собі два поняття: розум і мову. Згідно філософським роздумам Гегеля одне слово «logos» поєднує ідеальне (духовне) та інтегроване в дух матеріальне [1, с.273]. Сучасна цифрова стисла енциклопедична довідка Вікіпедія повідомляє, що першим словом «logos» жив Геракліт для позначення «вічної і загальної необхідності», «стійкої закономірності» [3]. З часом значення слова «logos» змінювалось, але воно завжди відповідало когнітивній парадигмі суті буття. На думку автора дослідження, воно є лаконічною вербальною рефлексією причинно-наслідкового зв'язку буття. Доводити причинно-наслідковий зв'язок буття (іс-

нування) української мови не має необхідності, адже це довершено зробив не лише Іван Огієнку у згаданому вище циклі його лекцій, але й зародження, розвиток і новітній розквіт української літературної мови є тому підтвердженням. Крім того, у спекулятивній (дискусійній) системі філософів мови згаданий вище Гегель стверджує, що мова є «першою потенцією свідомості», тобто свідомість і є мовою [1, с.273]. На цьому можна поставити крапку у комічній дискусії ідеологічного характеру деяких російських істориків та інших політичних діячів щодо української мови як «малороського діалекту» російської мови. Свідомість через мову. Мовлю (розмовляю), значить усвідомлюю себе у групі собі подібних, у спільноті певної свідомості. «...Організм, як природне суще (не як органологічна об'єктивація), має свою єдність лише в родовій визначеності, отже, у стосунку до іншого, тоді як ця визначеність для організму як одиничного є випадковою. Єдність органічного є точкою збігу не індивідуальної тотожності, а субстанційної загальності, лише тому вона принципово відмінна від духовної форми єдності «самосвідомості»» [1, с.274]. Проте, просте користування мовою (номінативне, емоційне, рефлексорне) для відображення світу – це лише фундамент свідомості. Набагато важче підніматися сходишками свідомості, щоб навчитися користуватися мовою для мислення. Таким чином, ми знову повертаємось до грецького слова «logos». Стійка закономірність, або «логос» відокремлює певні мовні явища української мови від російської. Поява на початку слова додаткового звука, яка зветься «протезою» [4, с.45] є доказом цього. Протетичними, або ж виставленими перед іншими є три звуки: [j/й], [w/в] та, зрідка [h/г]. Закономірно свідомо українськомовці полегшують мовленнєвий процес, виставляючи перед голосною приголосну: вісь (рос. ось), віслук (рос. осел), вулиця (рос. улица), вогонь (рос. огонь), гикавка (рос. икота), вугілля (рос. уголь). Протеза характерна й для польської та російської мов, але не в такому обсязі, й пов'язана вона, в основному, з звуком [j]: ехать/jechać, едкий (в українській є подвійна протеза: в'їдлиий), jeden (існує українське діалектичне їден), jabłko (яблуко, або ж укр. діал. редуковане ябло), jechać. Протетичне [j] характерне й для деяких власних назв в діалектах (завзичай західних): Устина – Юстина, Ульяна – Юляна, Антон – Янтон, Андрій – Яндрій.

Переконливим протетичним є українське [w/в], що відрізняє українську від російської й польської: вухо – ухо, ucho, вулиця – улица, ulica, вікно – окно, okno, вівця – овца, owca, відкривати – открывать, otworzyć, відповідати – отвечать, odpowiedzieć, вузький – узкий, wąskie (протеза), вудка – удка, wędka (протеза), вуж – уж, wąskie (протеза), він – он, on, вона – она, ona, вісім – восемь (протеза), osiem. З дванадцяти вибраних слів, спільних для української, російської та польської мов, лише в трьох польських словах спостерігаємо протезу: wąskie, wędka, wąskie, а в російських словах, натомість, лише в одному: восемь. В українських деяких діалектах явище протези ще більш поширене: вогірок – огурец, obórek, вочі – очі, oczu, вобід – обед, obiad, Волька – Олька. Протетичне українське [w] розвинулось з [o] перед [u] та [o], як засвідчують приклади, наведені вище, а протетичне [h/г] найчастіше помічене в українській мові перед [o], [a] та [y], наприклад: гострий – острый, ostru, готель – отель, hotel, город – огород, ogród, горіх – орех, orzech, голка – игла, igła, гайда (виг.) – айда, hejże, гарбуз – арбуз, arbuz, гарчати – рычать, warczyć, гумор – юмор, humor, гукнути – аукнуть, hukać. Як бачимо з наведених прикладів, простежується певна тенденція протези українського [h] щодо відповідних російських слів, але в польській мові такої закономірності не спостерігається: в словах ostru, orzech, igła, arbuz протеза відсутня, як і в російській, а в словах hotel, warczyć, humor, hukać спостерігається

ся протеза, представлена [w] та [h]. В деяких українських діалектичних говірках (наприклад, на південному заході Поділля) протетичні [w] та [h] можуть конкурувати між собою, або ж з іншими приголосними: **д**оріхи (порівняйте рос. оре-хи) – **в**оріхи, **Д**ариса – **В**ариса, **ж**оржина (рос. георгина) – **в**аргонія (діал.).

Досі дискусійними є слова «Європа» та «проект», які випадають із вище згаданої закономірності протез в українській мові. Так, у слові «проект» мав би спостерігатися протетичний [j/й] для полегшення вимови слова з двома послідовними голосними: проєкт, а у слові «Європа» протетичне [j/й] доречне, як і для слів: їхати, їжак, яблуко, тощо, тому сумнівний пропонований варіант «Європа».

Протеза не є характерною для англійської мови, за винятком вживання неозначеного артикля «a», який приймає протетичний «п» для полегшення вимови двох сумісних голосних: an article, an orange, an eye, an error, an x-ray, an elephant, an umbrella, an oven, an igloo, an ostrich, an island, an object, an urge, an usher, an iris, an answer, an hour. З огляду на величезну розбіжність між фонемами і графемами англійської мови (в англійській мові налічується 44 фонем, з яких 24 приголосні і 20 голосних, та 26 графем), легко пояснити вживання артикля з протезою перед словом «x-ray», адже воно починається на приголосну графему, проте початкова фонема – голосна. І навпаки, у словах unit, unicorn, university, universe, user, uvular, utricle початкова фонема приголосна [j], тоді як перша графема – голосна. Ці самі закономірності стосуються англійських прикметників, які визначають злічені іменники в однині, і яким передусь неозначений артикль з протетичним «п»: an usual (day), an old (tree), an ugly (frog), an unbelievable (piece of news), an urban style, an opaque (object), або ж неозначений артикль «a» без протетичного «п» перед прикметниками з початковою голосною графемою, але приголосною фонемою: a unique (diamond), a universal (rule).

Непритаманний англійській мові графемний протетичний [h] спостерігаємо у ряді слів: hour, honour, honorable, honest, honesty, heir, heirloom hauteur, homage, hoatzin, horologion, hombre, hautton (фр.), haute couture (фр.), але він й не читається у цих словах, тобто спостерігаємо від'ємну фонемну протезу. Для злічених іменників від'ємна фонемна протеза є позиційною до неозначеного артикля «an», де фонема [n] виконує функцію протези: an heir (to the British throne), an honest (answer), an hour, an heirloom. Таку позиційну протезу можна віднести до звичного англійській мові випадання фонем, або як їх називають, «німих звуків» (silent phonemes): come, dome, some (silent [e]), doubt debt, subtle (silent [b]), listen, fasten, chestnut (silent [t]), gnome, gnat, gnaw (silent [g]), receipt, raspberry, psalm (silent [p]). Поширеність німих фонем в англійській мові можна віднести до історичного фактору розвитку мови, яка формувалась під впливом французької мови, в якій це явище дуже поширене.

Нагадаємо, типові протетичні українські фонемні [j/й], [w/v] [h/г] мають віддзеркалення в англійській мові, але на рівні графем, за винятком [j/й]. Щодо [h/г], можна відслідкувати англійську графемну протезу в його дзвінкуму еквіваленті [g]: gnash, gnarled, gneiss, gnocchi, gnostic gnu, gnome, gnat, gnaw, де випадання протетичного [g] обґрунтовано тим, що дзвінкий проривний [g] виставляється проти приголосного [n], на відміну від глоткового глухого [h], який виставляється перед голосними: hour, honour, honest, heir.

Визначаючи функцію протези, як артикуляційне спрощення, яке притаманне початкам слів, розглянемо схоже явище в англійській мові, що зветься з'єднуючий [r], де [r] можна вважати протетичним перед голосною другого слова фрази, перше з яких закінчується на традиційно німий [r]: sisteRand brother (sister and brother), moReoften (more often), aReabsent (are absent),

caRowner (car owner), orange oRapple (orange or apple), taRend feather (tar and feather). Проте, у всіх цих та подібних фразах англійський [r] відіграє свою основну з'єднуючу функцію, уможливаючи вимовляння двох слів разом.

Порівнявши чотири мови: українську, польську, російську й англійську з огляду на протезу, доходимо висновку, що це мовне явище у всій повноті притаманне лише українській мові, відрізняючи її, зокрема, від російської мови й заперечуючи їхню подібність хоча б у цьому аспекті. У російському вікіпедійному довіднику також визнається, що явище протези відсутнє у цій мові: «Протетические гласные и согласные представлены в диалектах русского языка. В некоторых позициях наличие протезы характеризует определённые диалектные ареалы ... юго-западной диалектной зоны (включающей группы говоров, примыкающие к области распространения белорусского языка)» [8]. Про яку спорідненість народів, а отже й мов може йти мова, коли закономірності української мови відсутні у мові російській. Мовленнєві експресії проявляються у здрібненні імен, які також відрізняються в згаданих двох мовах: Палазя, Палажка (укр.) – Паша (рос.), Маруся, Марічка (укр.) – Маша, Маня (рос.), Катря, Катруся (укр.) – Катюша (рос.), Лько, Ляш (укр.) – Люша (рос.), Гануся, АннИчка (укр.) – Аня, Ася (рос.), Михась, Михайлик (укр.) – Миша (рос.) Леся (укр.) – Лора (рос.), Павлик (укр.) – Паша (рос.), Яцко, Яць (укр.) – Яша (рос.). Мовленнєвою закономірністю російської мови при здрібненні імен виступає, в основному, фонема [ш], тоді як в українській мові інші: [з, х, с, ц, ч] (до розгляду бралися слов'янські імена).

Повертаючись до питання причинно-наслідкового зв'язку, робимо висновок, опираючись на дві описані мовленнєві тенденції (протеза, здрібнення імен), що українська мова – окрема, відмінна від російської мова зі своїми властивими їй історичними тенденціями.

Список використаних джерел:

1. Борше Тільман. Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського. Київ : Курс, 2008. 536 с.
2. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П. Історична граматики української мови. Київ : Вища школа, 1980. 320 с.
3. Логос. Вікіпедичний довідник. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%81> (дата звернення: 11.09.2019).
4. Мацько Л.І. Українська мова. Сучасний довідник. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 654 с.
5. Огієнко І.І. Історія української літературної мови. Київ : Наша наука і культура, 2001. 440 с.
6. Огієнко І.І. Українська культура. Київ : Абрис, 1991. 272 с.
7. Пономарьов В.О. Феноменологія нації. *Крутилка*. 2008. № 10-11. С. 132-133.
8. Протеза. Вікіпедичний довідник. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B0> (дата звернення: 12.09.2019).
9. Тищенко К.М. Всеслов'янськість мови українців. *Український Тиждень*. 2012. № 39 (256). С. 22-62.

The article «Some consistent speaking patterns of the Ukrainian, English and Russian languages» researched by Inna Diakonovych features the speaking patterns of the Ukrainian language that are defined as «proteza». There is an attempt to find out whether similar speaking patterns exist in Russian which has been always considered as a language of the same origin as Ukrainian. Furthermore, since Russian political and scientific establishment claimed and still claims the Ukrainian language to be a «little Russian dialect» the goal of the research is to prove Ukrainian to be an independent language as it is spoken by the nation that has its long history and rich literary tradition.

Ivan Ohienko proved the Ukrainian language to be a separate independent language in his University course of lectures «The Ukrainian Culture». A good proof is based on the reason-outcome coherence that can be exemplified by a Greek word «logos». The word was first used by Heraclitus and it was defined as an objective law. Hegel admired the word as to his mind it included both intelligence and speaking. According to his philosophical speculations the word «logos» unites unseen spiritual and integrated into spirit material substance. There is 'logos' in existence of the Ukrainian language as it lives its particular evolutionary process develops its particular speaking consistent patterns.

When it comes to prosthetic speaking patterns, the phonemes that prefix words to introduce vowels are most commonly [j], [w] and occasionally [h]. Regularly while speaking Ukrainians prefix a consonant before a vowel to make articulation easier. Such adjustment to a vocalic phoneme occurs subconsciously, e.g.: wis' (Ukr., axis (Eng.)), while it sounds os' in Russian without prosthetic phoneme; wisliuk (Ukr., donkey (Eng.)) – osel (Rus.), again no prefixed consonant is observed in Russian; wulytsa (Ukr., street (Eng.)) – ulitsa (Rus.); wohon' (Ukr., fire (Eng.)) – ohon' (Rus.); hykavka (Ukr., hiccup (Eng.)) – ikota (Rus.); wuhillia (Ukr., coal (Eng.)) – uhol' (Rus.); wuho (Ukr., ear (Eng.)) – uho (Rus.). Apparent are prosthetic speaking patterns with prefixed [h]: hostry (Ukr., sharp (Eng.)) – ostry (Rus.), hotel' (Ukr., hotel (Eng.)) – otel' (Rus.), horod (Ukr., garden (Eng.)) – ohorod (Rus.), horih (Ukr., nut (Eng.)) – oreh (Rus.), holka (Ukr., needle (Eng.)) – igla (Rus.), harbuz (Ukr., pumkin (Eng.)) – arbuz (Rus.), humor (Ukr., humour (Eng.)) – umor (Rus.). The above examples prove prefixed consonants to be a traditionally Ukrainian speaking pattern, but not Russian.

There is an attempt to compare Ukrainian prosthetic phonemes [j], [w] [h] with the use of the English article 'an' before vowels, where [n] is considered by the author to be a prefixed consonant thus, prosthetic. Another potential English prosthetic phoneme is [h], similar to the Ukrainian [h], though silent: hour, honour, honorable, honest, honesty, heir, heirloom hauteur, hommage, hoatzin, horologion, hombre, hautton (Fr.), haute couture (Fr).

English linking 'r' is considered to be an adjustment to ease articulation and is compared with the Ukrainian prosthetic phonemes.

To prove Ukrainian is a different from Russian language thus not a dialect of it Ukrainian speaking patterns of names softening can be an example: Ilko (Ukr.) – Iliusha (Rus.), Katria, Katrusia (Ukr.) – Katiusha (Rus.), Mykhas, Mykhailyk (Ukr.) – Misha (Rus.). In Russian we can observe a name softening suffix [S] while it does not occur in Ukrainian.

Key words: logos, proteza, article, silent sound, linking «r», a consistent pattern, a vowel, a consonant, names softening.

Отримано: 08.10.2019 р.